

MINTAQAVIY MIQYOSDA BANKLARNING KAPITALLASHUV DARAJASINI OSHIRISH YO`LLARI

Mirzayeva Matluba G`aybulla qizi

TDIU huzuridagi "O`zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolar" ilmiy tadqiqot markazi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarining kapitallashuv darajasini oshirish va moliyaviy barqarorligini mustahkamlashning dolzarb masalalari keltirilgan. Bundan tashqari respublikamiz tijorat banklarining kapitali miqdori va dinamikasi, ustav kapitalining o`z mablag`laridagi ulushi hamda ularning kapitallashuv darajasini tavsiflovchi ko`rsatkichlar holati tahlil qilingan va xulosalar berilgan.

Kalit so`zlar: tijorat banklari, kapitallashuv darajasi, resurs baza, kapital, moliyaviy barqarorlik, ustav kapitali, subordinar qarz majburiyatlari.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КАПИТАЛИЗАЦИИ БАНКОВ В РЕГИОНАЛЬНОМ МАСШТАБЕ

Мирзаева Матлюба Гайрат кизи

Докторант НИЦ «Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» при ТГЭУ

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы повышения уровня капитализации и укрепления финансовой устойчивости коммерческих банков. Кроме того, анализируются размер и динамика капитала коммерческих банков республики, доля уставного капитала в собственных средствах и состояние показателей, характеризующих уровень их капитализации, и делаются выводы.

Ключевые слова: коммерческие банки, уровень капитализации, ресурсная база, капитал, финансовая устойчивость, уставный капитал, субординированный долг

WAYS TO INCREASE THE CAPITALIZED LEVEL OF BANKS AT THE REGIONAL SCALE

Mirzayeva Matluba Gayrat kizi

Research Center "Scientific Foundations and Problems of the Development of the Economy of Uzbekistan" at TSUE

Abstract. This article addresses topical issues of increasing the level of capitalization and strengthening the financial stability of commercial banks. In addition, the amount and dynamics of capital of commercial banks of the republic, the share of authorized capital in their own funds and the state of indicators characterizing their level of capitalization are analyzed and conclusions are made.

Key words: commercial banks, capitalization rate, resource base, capital, financial stability, authorized capital, subordinate debt.

Kirish.

O`zbekiston bank tizimida olib borilayotgan izchil va maqsadli islohotlar uning nafaqat jahon moliyaviy inqirozining salbiy ta`siri va oqibatlaridan ishonchli tarzda himoyalinishiga, balki banklar faoliyatida muhim va sifat o`zgarishlarga erishish, iqtisodiyotning real sektorini kreditlash hajmini kengaytirish hamda bank va moliya xizmatlarini ko`rsatish darajasini tubdan yaxshilash imkonini berdi.

Mamlakatimiz bank tizimining barqaror va ishonchli faoliyat yuritishi, uning jahon moliya bozoridagi nufuzi ortib borishi, shuningdek mamlakatimizni modernizatsiya qilish yo`lidagi dadil qadamlarimiz dunyo jamoatchiligi, shuningdek, qator nufuzli xalqaro moliya tashkilotlari tomonidan e`tirof etilmoqda.

Bunda, ayniqsa, banklarning kapitallashuv darajasini oshirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar diqqatga sazovordir. Agar raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, so'nggi 10 yil ichida bank tizimining umumiy kapitali 6 barobardan ziyodroqqa o'sdi. 2022 yilning o'zida tijorat banklari umumiy kapitali 32 foizga ko'paydi. Shuni takidlash joizki, respublikamizda yirik banklarning kapitallashuv darajasini oshirish ko'pgina xorij mamlakatlari amaliyoti bo'yicha asosan banklarning likvidlik ko'rsatkichini saqlab turishga emas, balki banklarning investitsiyaviy faolligini kuchaytirishga, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlarning ustuvor yo'nalishlarini qayta tiklash va kengaytirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashga qaratilgan kreditlash hajmini oshirish qaratildi (Shodmonov, 2021).

O'zbekiston Prezidentining 2020 yil 12 maydagi "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli farmoni bilan 2025 yilga qadar banklar ustav kapitalining eng kam miqdorini 500 mlrd. so'mgacha bosqichma-bosqich oshirish belgilangan (Farmon, 2020).

Adabiyotlar sharhi.

Mavjud iqtisodiy adabiyotlarda «Kapitallashuv darajasi» tushunchasi, uni oshirish masalalari xorijlik olimlar, mutaxassislar tomonidan o'rganilgan va tegishli ta'riflar berilgan.

Ph.D Egamova (2019) o'zining tadqiqotida "Tijorat banklari faoliyatini sarmoyasiz, ya'ni etarli darajada kapitallashuvsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu bois tijorat banklari kapitali dastlab banklarni ochish jarayonida, keyinchalik esa Markaziy bankning iqtisodiy normativlarini bajarishda asosiy mezon va bank faoliyatida kutilmaganda vujudga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni qoplashda "himoya yostiqchasi" sifatida muhim moliyaviy manba bo'lib xizmat qiladi" - degan tushunchani bergan.

Klimov (2008) tadqiqotlarida «kapitallashuv» tushunchasiga, «kredit tashkiloti kapitalining bozor qiymati haqida aktsiyalar sonining ularning bozor qiymatiga ko'paytmasi sifatida»- deb ta'rif berilgan.

Tijorat banklarining kapitallashuv darajasini oshirish va moliyaviy barqarorligini mustahkamlash mamlakat bank tizimining barqarorligini ta'minlashning zaruri sharti hisoblanadi. Bizga ma'lumki, tijorat banklari kapitali bank aksiyadorlari mablag'lari va boshqa manbalar hisobidan shakllantiriladi (Kурбанов, 2022; Kurbanov, 2021; Bakhtiyarovich, 2020).

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan professor Abdullayeva va Omonovlar (2006) bank kapitaliga quyidagicha ta'rif berishgan: "Tijorat banklarining kapitali barqaror manba bo'lib, bankning operatsion jarayonda kutilmaganda yuzaga keladigan zararlarni qoplash imkoniyatini beruvchi o'ziga xos himoya vositasidir".

Professor Usoskin (1994) bank kapitaliga bank moliyaviy resurslarining muhim va ajralmas tarkibiy qism sifatida qaraydi. Ko'rinib turibdiki, bu yerda kapital bank resurslarining muhim va tarkibiy qismi sifatida qaralishi natijasida asosiy vazifalari (himoya, tezkor va tartibga solish) e'tibordan chetda qolgan.

Rossiya olimlaridan Lavrushin (2016) "Bank ishi" kitobida "tijorat bank kapitali shakllanishi jihatidan, o'z kapitali va jalb qilingan mablag'larga bo'linadi", - deb aytib o'tgan. Maslanchenkov (1996) "Финансовой менеджмент в коммерческом банке" kitobida: "bank kapitalini o'z va jalb qilingan mablag'lardan tashkil topadi", - deb o'rganadi. Bularning ishlaridan ko'rishimiz mumkinki, bu iqtisodchi-olimlar resurslarning tarkibiy shakllanishiga ko'p e'tibor berib, bank kapitalini faqat ikki guruhga bo'lib o'rgananlar.

Tadqiqot metodologiyasi.

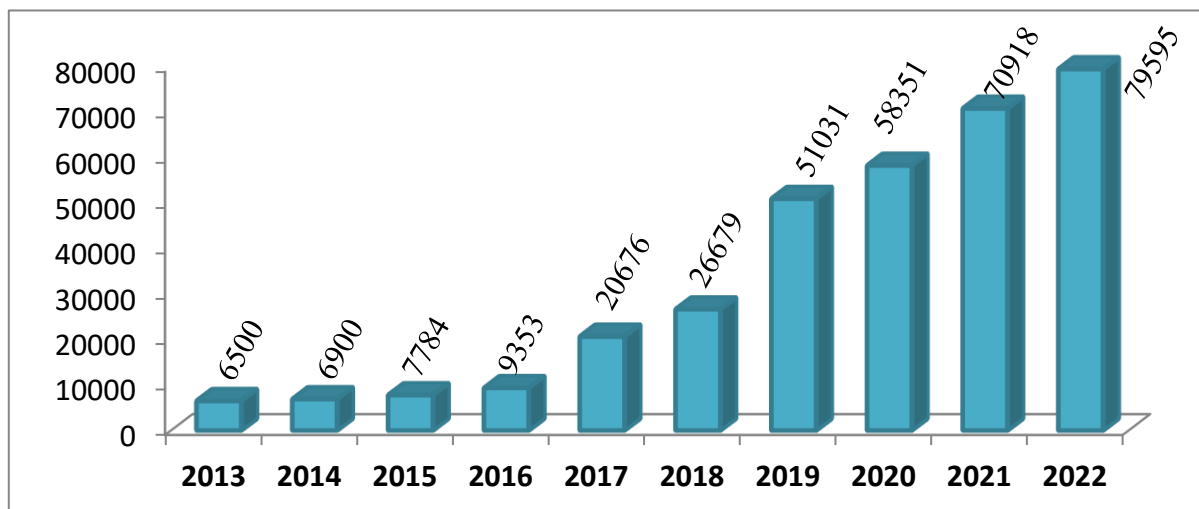
Maqolani tayyorlashda tijorat banklarining kapitallashuv darajasini oshirish bo'yicha amaliy ma'lumotlar tahlil qilindi va barcha foydalanilgan ma'lumotlar amaldagi qonun hujjatlari va Markaziy bankning statistik ko'rsatkichlari asosida muallif tomonidan tadqiq qilindi. Maqolada guruhlashtirish, taqqoslash, tizimli yondashuv, va tarkibiy tahlil usullari ko'llanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Tadqiqot jarayonida bank kreditlash xizmatlari raqobatbardoshligini oshirish hamda bank xizmatlari tizimining yuqori darajada samaradorligini ta'minlash usullarini o'rganishga dialektik va tizimli yondashuv, kompleks baholash, qiyosiy va solishtirma tahlil, statistik va dinamik yondashuv hamda guruhlash usullaridan foydalanildi hamda bank xizmatlari bozorida raqobatbardoshlik darajasi baholandi. Respublikamiz amaliyotida yillar davomida tijorat banklari resurs bazasining

mustaxkamlanib borishi kuzatilmoqda. Bunda albatta, banklarning regulyativ kapitalining o'ri ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Respublikamiz tijorat banklari regulyativ kapitali oxirgi yillarda sezilarli sur'atlarda o'sdi. Bu esa, mamlakatimiz hukumati va Markaziy bank tomonidan tijorat banklarining ustav kapitalini oshirish siyosatini olib borilayotganligi bilan izohlanadi.

Umumiy xolda, respublikamiz tijorat banklarining jami kapitali dinamikasini quyidagi rasmda ko'rishimiz mumkin.

1-rasm. Respublikamiz tijorat banklar jami kapitali dinamikasi (mlrd.so'mda)¹⁶

1-rasm ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, Respublikamiz tijorat banklari jami kapitali so'nggi o'n yilda 12,2 barobarga oshgan. Birgina 2018 yilda bankning jami kapitali 2019 yilga nisbatan 1,9 barobaridan ko'proq o'sib 58351 mlrd.so'mni tashkil etdi. Bu esa tijorat banklar rahbariyatining kapitallashuv darajasiga alohida e'tibor berilayotganligini, bank tizimida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan risklar oqibatida yuzaga keluvchi yo'qotishlarni qoplashga etarli bo'ladigan mablag'lar o'z vaqtida yo'naltirayotganligidan dalolat beradi.

1-jadval

Respublikamiz tijorat banklari ustav kapitalining o'z mablag'lariga nisbati¹⁷

Yillar	Banklar ustav kapitali, mlrd, so'm	Banklarning o'z mablg'lari, mlrd so'm,	Ustav kapitalining banklarning o'z mablag'lariga nisbati, %
2015	4319	7784	55,49
2016	5805	9353	62,07
2017	16307	20676	78,87
2018	19673	26679	73,74
2019	41877	51031	82,06
2020	44656	58351	76,53
2021	54760	70918	77,22
2022	56813	72422	78,45
2023	66343	80764	82,14

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko'ra, «Tijorat banklari kredit siyosatiga nisbatan qo'yiladigan talablar to'g'risda»gi Nizomga muvofiq: «Bankning kredit siyosati – kreditlash jarayonida yuzaga keluvchi tavakkalchilikni boshqarishda bank rahbariyati tomonidan qabul qilinadigan choralar va uslublarni belgilovchi hamda bank rahbariyati va xodimlarini kreditlar portfelini samarali boshqarishga doir ko'rsatmalar bilan ta'minlovchi hujjatdir (Xo'jayorov, 2022).

¹⁶ www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

¹⁷ www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

Bizga ma'lumki, tijorat banklarning kapitallashuv darajasini oshirishning asosiy yo'llaridan biri - bu bank ustav kapitalini oshirishdir (Kurbanov, Khudoyberganova, 2018). Respublikamizda keyingi yillarda tijorat banklari ustav kapitali oshirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Buning natijasida, banklar o'z mablag'lari tarkibida ustav kapitali salmog'li ulushni tashkil etmoqda. Buni quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin.

Yuqoridagi jadval ma'lumotlari orqali shuni ko'rish mumkinki, tijorat banklari ustav kapitalining o'z mablag'lariga nisbati oxirgi yilda o'sish tendensiyani ko'rsatmoqda. Lekin 2018 yilda, aksincha, sezilarli darajada pasaygan bo'lsa-da, 2019 yilda bu ko'rsatkich 82,06 foizgacha oshgan. Bunga, asosan, 2017 yil 12 sentyabrdagi PQ-3270-sonli qaror ijrosi sabab bo'ldi. Unga ko'ra, barcha tijorat banklarining ustav kapitali 2019 yil 1 yanvargacha 100 mlrd. so'mga oshirilishi belgilandi. Shu asnoda 2021 yildan 2023 yilgacha ustav kapitalining banklarning o'z mablag'lariga nisbati oshib borgan. Ustav kapitalining jami kapital hajmida yuqori salmoqni egallashi ijobiy holat hisoblanadi. Chunki ustav kapitali yuqori barqarorlik darajasiga ega bo'lgan moliyalashtirish manbai hisoblanadi.

Xulosa va takliflar.

Mamlakatda YalMning yildan yilga oshib borayotganligi tijorat banklarining kredit qo'yilmalari hajmi ortishiga, bu esa o'z navbatida, ularning kapitallashuv darajasini oshirishni talab etadi. Buning natijasida bank kapitali barqarorligiga erishish mumkin.

Yuqorida amalga oshirilgan tahlillar va o'rganishlar asosida banklar kapitallashuv darajasiga oshirish maqsadida quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqishga muvaffaq bo'ldik:

- Tijorat banklari kapitallashuv darajasini bosqichma-bosqich oshirib borish maqsadga muvofiq.
- Davlat tomonidan moliyaviy imtiyozlar qo'llash orqali tijorat banklari aksiyalarining investitsion jozibadorligini oshirish hamda shuning asosida 2025-yil 1-yanvargacha banklar ustav kapitalining minimal miqdorlarini belgilangan talablar darajasiga keltirilishiga erishish zarur.

Adabiyotlar/Литература/Reference:

Abdullayeva Sh. Omonov A. (2006) "Tijorat banklarining kapitali va uni boshqarish" Monografiya - T.: "Iqtisod-moliya". B-110.

Bakhtiyorovich, K.R. (2020). Analysis of Financial Performance of Private Banks in Uzbekistan. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24 (05).

Egamova M.E. (2019) Tijorat banklari kapitallashuv darajasini oshirishda daromadning roli. Iqtisodiyot bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy). Dis. avtoreferati. - T.: TMI., - 28 b.

Farmon (2020) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli farmoni, 2020 yil 12 may.

Kurbanov R.B., Khudoyberganova Z.Z. (2018) Matters of the increasement of private banks capitalization level. // *Ekonomika i biznes: teoriya i praktika.* №. 6. S. 103-105.

Kurbanov, R.B. (2021). Improving the organization of the resource base of private banks of the republic of Uzbekistan. *SAARJ Journal on Banking & Insurance Research*, 10(5), 41-45.

Shodmonov I.S. (2021). "Bankning kredit siyosatini takomillashtirish". "Экономика и социум" №10(89). 268-b.

Xo'jayorov Hayot Baxtiyorovich. (2022) "Tijorat banklarida kreditlash xizmatlari samaradorligini oshirishning mohiyati va iqtisodiy ahamiyati". *Banklar va moliya bozori / banki i finansovye rinki.*, 5(153). 33-b.

Климов А.С. (2008) *Капитализация коммерческих банков: мировая практика и ее использование российскими банковскими структурами: диссертация. кандидата экономических наук: Москва.*, - 180 с.

Курбанов, Р. (2022). *Банклар капиталлашув даражасини оширишнинг долзарб масалалари. Экономика и образование*, 23(4), 96-101.

Лаврушин О.И. (2016) *Банковское дело. Москва, «Финансы и Статистика», с 648*

Масленченков Ю.С. (1996) *Финансовый менеджмент в коммерческом банке. Москва, «Перспектива» С-255*

Усоскин В.М. (1994) *Современный коммерческий банк: Управление и операции. -М.: "Вазар-Ферро", С.92.*